

УДК: 159.9

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

кандидат психологічних наук, Кузнецов О.І.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна, Харків

У статті розглянуто поняття «креативність» та «креативна особистість». Підкреслено актуальність та практичне значення розгляду поняття «креативна особистість». Визначено якості та риси креативної особистості, охарактеризовано відмінності креативної особистості від творчої особистості. Узагальнено особливості та якості креативної особистості. Розглянуто когнітивні, особистісні, мотиваційні фактори та фактор середовища у становленні креативної особистості. Подано наукові погляди зарубіжних та вітчизняних психологів на проблему психолого-педагогічних передумов становлення і розвитку креативної особистості. Окреслено наукові перспективи розробки концепту «креативна особистість».

Ключові слова: креативність, креативна особистість, фактори креативності, якості та риси креативної особистості, психолого-педагогічні передумови розвитку креативної особистості.

кандидат психологических наук, Кузнецов А.И. Психолого-педагогические предпосылки развития креативной личности / Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Украина, Харьков

В статье рассмотрено понятие «креативность» и «креативная личность». Подчеркнуто актуальность и практическое значение рассмотрения понятия «креативная личность». Определены качества и черты креативной личности. Рассмотрены когнитивные, личностные, мотивационные факторы и фактор среды в становлении креативной личности. Обзор особенности и качества креативной личности. Представлены научные взгляды зарубежных и отечественных психологов на проблему психолого-педагогических предпосылок становления и развития креативной личности. Определены научные перспективы разработки концепта «креативная личность».

Ключевые слова: креативность, креативная личность, факторы креативности, качества и черты креативной личности, психолого-педагогические предпосылки развития креативной личности.

PhD in Psychology, Kuznetsov O.I. Psycho-pedagogical conditions of development of creative personality / H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, Kharkov

The article deals with the concept of "creativity" and "creative personality". The relevance and practical value of consideration of the concept of "creative personality" was emphasized. The quality and features of the creative personality were determined. Cognitive, personal, motivational and environmental factors in the development of the creative person were considered. Overview of the features and qualities of the creative person is set. Scientific views of foreign and domestic psychologists to the problem of psycho-pedagogical preconditions of formation and development of the creative person are shown. The scientific prospects for the development of "creative person" concept were set.

Keywords: creative, creative personality, factors of creativity, quality and features of the creative personality, psychological and pedagogical conditions of creative development of the personality.

Вступ. Проблематика креативності та креативної особистості викликає інтерес психологів-науковців вже декілька десятиліть, причому актуальним виявляється питання визначення відмінностей у поняттях творчої особистості та креативної особистості. Визначення та систематизація якостей креативної особистості є нагальною проблемою сучасної психології творчості та психології когнітивних процесів. Окрім зазначеного, важливим є питання визначення психолого-педагогічних умов становлення і розвитку креативної особистості, виділення тих особистісних якостей та здатностей креативної особистості, які виступають психологічними мішенями формування креативності.

У загальному вигляді Л. Міщиха [0] визначає креативність як поняття, яке включає в себе минулі, супутні та наступні характеристики процесу, у результаті якого особистість створює щось, що не існувало раніше. Підводячи результати теоретичного аналізу проблематики креативності автор визначає її, як комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей індивіда, що сприяють самостійному висуванню проблем, генеруванню великої кількості оригінальних ідей і нешаблонному їх вирішенню. Автор зазначає такі фактори, що впливають на креативність, як індивідуальні риси, мотивація, зовнішнє середовище, стиль мислення, система, знання, культура та інтелект.

На нашу думку, поняття креативної особистості вимагає окремого розгляду у психологічній науці, оскільки воно змістовно відрізняється від поняття творчої особистості, де перше має використовуватись для

позначення особистості, яка є креативною, тобто має високу креативність, а друге – окрім високої креативності, творчої обдарованості передбачає включеність у творчу діяльність (художню, наукову, інженерно-практичну тощо). Креативна особистість, на відміну від творчої, може і не бути зайнятою цілеспрямованою творчою діяльністю, однак реалізувати свій творчий потенціал у повсякденних справах та професійній діяльності, не пов'язаній з творчістю.

Операціоналізація поняття «креативна особистість» є значущою, оскільки надає можливість виходу креативності як здатності та креативної особистості як особистості наділеною сукупністю відповідних якостей та здатностей за межі психології творчості.

D. W MacKinnon [0] визначено такі загальні особливості креативних людей: по-перше, це високий (вище середнього) рівень інтелекту; по-друге, проникливість, дотримання і настороженість; по-третє, відкритість до нового досвіду; вчетверте, це «збалансованість» особистості (наприклад, творчі чоловіки мають фемінінні риси); по-п'яте, це відносна відсутність репресій і придушення механізмів, які контролюють імпульс і виникнення образів; шосте, це сприятливе і матеріально комфортне дитинство; всьоме, перевага складності (креативні люди люблять відкривати принципи, які можуть навести порядок в складних, незавершених явищах).

F. Barron, D.Harrington [0], G. Feist [0] T, Tardif, R. Sternberg [0] було визначено такі особливості креативної особистості: дикція (швидкість мови), метафоричне мислення, гнучке прийняття рішень, здатність внутрішньо візуалізувати проблеми, незалежність, терпимість до двозначності, готовність до подолання перешкод і стояти на своєму, готовність до ризику, мужність своїх переконань, висока енергія, незалежність суджень, автономність, впевненість в

собі, впевненість в собі і віра в себе як "творця", здатність вирішувати і поєднувати в собі протилежні або суперечливі риси.

R.T. Sawyer визначає психологічні принципи розвитку креативності, які були покладені в основу програми психологічного супроводу креативності, зокрема: 1. повсякденна творчість є спільною; 2. повсякденна творчість імпровізована; 3. повсякденна творчість не може бути сплановано заздалегідь, або ретельно переглянутою перед виконанням; 4. повсякденна творчість виникає непередбачено з групи людей; 5. повсякденна творчість залежить від загального культурного знання; 6. у повсякденній творчості процес є продуктом [0].

Л. Міщиха узагальнює наступні особистісні риси креативної особистості: відсутність конформізму; еkleктичність інтересів та уподобань; збереження здатності до подиву та захоплення; перевага складних завдань; - наявність творчої обдарованості [0].

Г. Алдер на основі концепції креативності Дж. Гілфорда визначив такі риси креативної особистості, як швидкість, гнучкість та оригінальність мислення, проникливість, винахідливість, здатність до переформулювання та «введення у новий формат», вміння добудовувати, принциповий допуск відомої невизначеності, прагнення до конвергентного мислення, здатність до дивергентного мислення, які по суті є характеристиками когнітивної сфери людини, і суто особистісні якості: бажання бути несхожим, висока самодисципліна, прагнення до досконалості, готовність до ризику [0].

І.С. Сумбаєв [0] визначає такі риси креативної особистості: любов до істини, вміння трудитись, спостережливість, вміння розмірковувати, критичність розуму і самокритичність, а Є.П. Ільїн [0] до таких якостей відносить також естетичну чутливість та емпатію, почуття форми та стилю, перфекціонізм.

О.М. Матюшкін визначає наступні психолого-педагогічні передумови становлення та розвитку творчої (креативної) особистості: перевага пізнавальної мотивації в мотиваційній сфері особистості; дослідницька творча активність особистості, що проявляється у здібності до виявлення нового, постановці та рішенні проблем; можливості досягнення оригінальних рішень; здатності до прогнозування та передбачення; здатності до створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні й інтелектуальні оцінки [0].

М.І. Меєрович та Л.І. Шрагіна [0] виділяють такі особливості креативної особистості: самостійність суджень, впевненість у собі, здатність знаходити привабливість у труднощах, естетична орієнтація, здатність до ризику. На думку авторів, психологічними передумовами розвитку креативності та розкриття творчого потенціалу особистості є актуалізація таких особистісних рис, як самовпевненість, сміливість, свобода, довільність, визнання самої себе. На думку Б. Лезіна до таких якостей слід додати уважність, здатність до фантазії, спостережливість, відхилення від шаблону, оригінальність, широта знань, дар інтуїції, передчуття.

В інвестиційній теорії креативності Р. Стернберга та Т. Любарта [0] визначено наступні фактори (ресурси) розвитку креативності: когнітивні (здатність до пошуку проблеми, її визначення, дивергентність-конвергентність мислення, наявність інсайтних процесів, здатність до оцінки конкурентних ідей, знання), особистісні (новаторський стиль мислення, толерантність до невизначеності, наполегливість, готовність до ризику, сміливість поглядів), мотиваційні (більша сфокусованість на завдання, а не на цілі), середовище (можливість стимулюючої діяльності, акцент на інтелектуальній кмітливості, прийняття індивідуальних особливостей

(у дитинстві), забезпечення систематичності у навчанні, що стосується таланту, наявність часу для обмірковування ідей, заохочення оригінального застосування знань, забезпечення складних, розширених програм, що розвивають толерантність до неоднозначності, готовність йти на інтелектуальних ризик, акцент на мотиваторах, сфокусованих на завданнях).

У своїй останній праці з проблеми креативності М. Чіксентміхайі [0] підводить узагальнюючі підсумки стосовно особливостей креативної особистості, до яких автор відносить такі, на перший погляд, суперечливі риси: 1) креативна особистість володіє величезним запасом фізичної енергії, однак часто буває спокійною і розслабленою; 2) творчі особистості є проникливими та наївними; 3) креативні особистості мають бажання грати та дисципліновані; 4) креативна людина, з одного боку, поглинена у світ фантазій та уяви, з іншого боку – є реалістичною; 5) має як риси інтроверта, так і риси екстраверта; 6) креативні особистості і скромні і горді за себе одночасно; 7) вільні від жорстких гендерних стереотипів; 8) незалежні бунтарі, однак часто виступають як носії традицій; 9) прив'язані до власної роботи, однак можуть бути відстороненими і незалежними; 10) відкритість та чутливість креативної особистості приносить їй і біль, і радість одночасно.

Висновки. Креативна особистість – це винахідлива, творчо обдарована особистість, яка реалізує свій творчий потенціал у різних видах діяльності та при вирішенні повсякденних життєвих завдань.

Особливостями креативної особистості є сукупність когнітивних (відкрита пізнавальна позиція, високий рівень розвитку дивергентного мислення, креативність, здатність до уяви та фантазії, перцептивні та уважні властивості тощо) та особистісних (відповідальність і спонтанність, грайливість і дисциплінованість, традиційність і

незалежність, коливання у континумі екстраверсії-інтроверсії, реалістичність та мрійливість тощо) якостей та здатностей.

Психолого-педагогічними передумовами розвитку креативної особистості є, окрім розвитку означених когнітивних та особистісних рис та здатностей, є формування мотивації діяльності, спрямованої на вирішення завдань та створення сприятливого творчості середовища.

Література:

1. Алдер Г. *CQ, или мускулы творческого интеллекта* / Г. Алдер. – М.: Фаир-Пресс, 2004. – 496 с.
2. Ильин Е.П. *Психология творчества, креативности, одаренности* / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2004. – 496 с.
3. Лезин Б. А. *Художественное творчество как особый вид экономии мысли: Вопросы теории и психологии творчества*. Харьков, 1907. Т. 1.
4. Матюшкин А. М. *Концепция творческой одаренности* / Матюшкин А.М. // *Вопросы психологи*, 1989. - № 6. - С. 29–33.
5. Меерович М. *Широкие возможности ТРИЗ (теории решения изобретательных задач)* / Меерович М., Шрагина Л. // *Народное образование (М.)*. - 1997. - № 9. - С. 49-51.
6. Міщиха Л. П. *Психологія творчості: навч. посіб.* / Л.П. Міщиха. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 448 с.
7. Сумбаев И.С. *Научное творчество* / Сумбаев И.С.– М. : Наука, 1978. – 276 с.
8. Чиксентмихайи М. *Креативность. Поток и психология открытый и изобретений* / М. Чиксентмихайи. – М.: Карьера-Пресс, 2015. – 528 с.

9. Barron, F. *Creativity, intelligence, and personality* / Barron, F., & Harrington, D. M. // *Annual Review of Psychology*, 1981. – 32. – P. 439–476.
10. Feist, G. J. *A meta-analysis of personality in scientific and artistic creativity* / Feist, G. J. // *Personality and Social Psychology Review*, 1998. – 2(4), - P. 290–309.
11. MacKinnon, D. W. *In search of human effectiveness* / MacKinnon, D. W. – Buffalo, NY: Creative Education Foundation, 1978. – P. 324-325.
12. Sawyer R.K. *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation* / R.K. Sawyer. – Oxford university press, 2006. – 354 p.
13. Sternberg R. J. *Investing in creativity* / Sternberg R. J., Lubart T. I. // *American Psychologist*. 1996. V. 51. – P. 677–688.
14. Tardif, T. Z. *What do we know about creativity?* / Tardif, T. Z., & Sternberg, R. J. / *The nature of creativity*. - New York: Cambridge University Press, 1988. - P. 429–440.

References:

1. Alder H. *CQ, abo m'yazy tvorchoho intelektu* / H. Alder. - M.: Fayr-Press, 2004. - 496 s.
2. Ilyin YE.P. *Psykholojiya tvorchosti, kreatyvnosti, obdarovanosti* / YE.P. Ilyin. - SPB.: Piter, 2004. - 496 s.
3. Lezin B. A. *Khudozhnya tvorchist yak osoblyvyy vyd ekonomiyi dumky: Pytannya teorii i psykholojiyi tvorchosti*. Kharkiv, 1907. T. 1.
4. Matyushkin A. M. *Kontsepsiya tvorchoyi obdarovanosti* / Matyushkin A.M. // *Pytannya psykhohy*, 1989. - № 6. - S. 29-33.
5. Meerovych M. *Shyroki Mozhlyvosti TRVZ (teorii rozv'yazannya vynakhidlyvykh zadach)* / Meerovych M., Shrahina L. // *Narodnoe obrazovanye (M.)*. - 1997. - № 9. - S. 49-51.
6. Mishchikha L. P. *Psykholojiya tvorchosti: navch. posib.* / L.P. Mishchikha. - Ivano-Frankivsk: Hostynets, 2007. - 448 s.

7. Sumbaev I.S. *Naukova tvorchist / Sumbaev I.S.- M. : Nauka, 1978. - 276 s.*
8. Chiksentmikhayi M. *Kreatyvnyist. Potik i psykholohiya vidkryttiv i vynakhodiv / M. Chiksentmikhayi. - M.: Kar'yera-Press, 2015. - 528 s.*
9. Barron, F. *Creativity, intelligence, and personality / Barron, F., & Harrington, D. M. // Annual Review of Psychology, 1981. – 32. – P. 439–476.*
10. Feist, G. J. *A meta-analysis of personality in scientific and artistic creativity / Feist, G. J. // Personality and Social Psychology Review, 1998. – 2(4), - P. 290–309.*
11. MacKinnon, D. W. *In search of human effectiveness / MacKinnon, D. W. – Buffalo, NY: Creative Education Foundation, 1978. – P. 324-325.*
12. Sawyer R.K. *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation / R.K. Sawyer. – Oxford university press, 2006. – 354 p.*
13. Sternberg R. J. *Investing in creativity / Sternberg R. J., Lubart T. I. // American Psychologist. 1996. V. 51. – P. 677–688.*
14. Tardif, T. Z. *What do we know about creativity? / Tardif, T. Z., & Sternberg, R. J. / The nature of creativity. - New York: Cambridge University Press, 1988. - P. 429–440.*